

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІКОН ПРОЗИ В. ЛАДИЖЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 25.
УДК 811. 161,2' 373.2

Чижмар Ольга. Літературно-художній антропонімикон прози В.Ладичця; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 7; мова – українська.

Анотація. У статті аналізується літературно-художній антропонімикон прозових творів В.Ладичця. Простежується використання письменником ідеологічних ЛХА та наявність творення онімів за принципом соцреалізму.

Ключові слова: антропонімикон, метод соцреалізму, ідеологічні ЛХА, мотивація.

Найбільшим творчим досягненням В. Ладичця є, очевидно, всі підстави вважати романи, написані автором протягом 1967–1976 рр. та опубліковані у видавництві «Дніпро» у 1980 р. Час написання романів припадає на період маланчуківських переслідувань української літератури, тобто на період процвітання соцреалістичних принципів творення літературних творів. Такий суспільно-політичний контекст безпосередньо визначив естетичні засади творення аналізованої прози В.Ладичця та позначився, окрім іншого, і на природі літературно-художньої антропонімії прози письменника.

Аналіз літературно-художнього антропонімикону прози В.Ладичця показує, що письменник добирав власні назви персонажів, послуговуючись принципами соцреалізму. Впадає в око той факт, що в літературно-художній антропонімії В.Ладичця лише в окремих випадках можна знайти факти наслідування традиційного народно-розмовного українського антропонімикону. Так, наприклад, автор лише зрідка використовує специфічні закарпатські іменні варіанти та ЛХА-андроніми, які є так популярними не лише в українському народно-розмовному антропонімиконі Закарпаття, а й у закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії ХІХ-ХХ ст. Пор.: Анця, Йоланка, Калина, Логойдиха, Тиканиха («Перехрестя»). Поодинокими в літературно-художньому антропонімиконі прози В. Ладичця є і описові власні назви персонажів, запозичені з народно-розмовного мовлення, де багатокомпонентність структури онімів зумовлена прагненням мовців однозначно ідентифікувати денотатів. Пор.: Корбутів Василь («Перехрестя»), Корбутової Марії син, Петро Митрик з Перечина («За бруствером – світанок»), Бергалонова Марія, Логойдишин Дмитро, Гнатишів Петро («Розхитана земля»). Дуже фрагментарне і несистемне представлення в літературно-художній антропонімії В.Ладичця традиційних народно-розмовних антропонімів, очевидно, можна пояснити не стільки слабкою обізнаністю письменника-подолянина [3, 287] з місцевими закарпатськими найменуваннями людей, скільки його прагненням у русі тогочасних ідеологічних віянь боротися з діалектними ненормативними варіантами імен як з пережитком минулого.

Дещо частіше В.Ладичець вдається до найменування персонажів емоційно-оцінними іменними варіантами, які виступають носіями об'єктивної здібності (при номінації персонажів-дітей) або

суб'єктивної пестливості. Наприклад, у романі «Перехрестя» дружина у розпачі звертається до свого чоловіка пестливим іменним варіантом, що виражає ставлення до найменованої особи: «Михайлику, не лишай мене! Троє сиріт вдома». Інша героїня цього роману, вживаючи пестливий іменний варіант, виражає почуття жалю та співпереживання до персонажа-денотата: «Отак її Іванко колись аж за двома границями zostався». У романі «За бруствером – світанок» героїня з любов'ю та співчуттям називає важко хворого партизана пестливим іменним варіантом: «Живи, Олексіку, не вмирай». Пор. ще: «Васильку, час обідати!» – так звертається мати до сина-підлітка («Перехрестя»); малий Михасько («За бруствером – світанок») та ін. В.Ладичець запозичує окремі «гібридні» емоційно-оцінні варіанти ЛХА-імен, в яких чужомовна (угорськомовна) основа дооформлена суфіксом-квалітативом –к-. Пор.: Лоці - Лоціко («Розхитана земля»). Оскільки іменні варіанти типу Лоціко запозичені з реального закарпатоукраїнського антропонімикону, то у літературних текстах вони виконують відповідну стилістичну функцію – слугують виразним мовним засобом регіональної характеристики денотатів-персонажів. Проте у романі «За бруствером – світанок» нами виявлено штучно утворені В.Ладичцем ЛХА-квалітативи Юсупко, Абдулайко, які використовує як Ладичців персонаж – казах Абдулаєв, так і сам автор при називанні та оцінці дітей Абдулаєва. Пор.: «Юсупіку мій, Юсупіку рідненький, – стримано промовив, тамуючи сльози, що підступили до очей». Українізовані іменні варіанти Юсупко, Абдулайко, які вживаються поза українським етнокультурним простором (у тексті роману «За бруствером – світанок» Абдулаєв приїжджає до своїх дітей у казахські степи), не можуть виступати засобом емоційної оцінки денотатів через свою неприродну штучність, а тому їх є всі підстави кваліфікувати соцреалістичним прийомом, своєрідним ідеологічним штампом.

Невдалою слід вважати спробу В.Ладичця у романі «Розхитана земля» утворити від колоритного угорського прізвища Толваї ЛХА-андронім з суто українським суфіксом –иха: Толваїха. Через очевидну штучність ЛХА Толваїха не може виконувати ніяких стилістичних функцій, а тому вживання його в літературному тексті нічим не вмотивовано.

Дуже обмежено, зокрема у порівнянні з іншими закарпатоукраїнськими письменниками-

реалістами, В.Ладижець використовує колоритні чужомовні оніми, якими лише зрідка іменуються численні персонажі-неукраїнці. Так, у душі антропонімічної реальності Закарпаття середини ХХ ст. одного з персонажів роману «Розхитана земля», угорця Євгена Нодя, молодші за віком односельці називають ЛХА, утвореним за типовою угорськомовною моделлю, – Єне-бачі. Пор. ще: Морі-нейні («Перехрестя»), Марчак-нейні («Розхитана земля»). Переконаливо ідентифікує національне походження денотата використання колоритних національних іменних варіантів. Наприклад, батько звертається до доньки Анжели специфічно угорським розмовним іменним варіантом Анжіко. Виразного характеристичного потенціалу набуває іменний варіант Базель [7, 174], яким у романі «Перехрестя» називає закарпатського українця Василя Корбута словакізований єврей в м.Гуменному. Такі ж виражальні можливості має й іменний варіант Лоці [7, 178], яким того ж персонажа – Василя Корбута – називають уже угорці. Переконаливо звучать наполегливі прохання чехословацького комуніста Клинюка до радянського офіцера записати його на ім'я по батькові: «Микола Петрович Клинюк, – поспішно відповів гість. – За чехів по батькові не писали» («Перехрестя»). Послідовно, відповідно до тогочасної антропонімічної практики, В.Ладижець називає персонажів, громадян Радянського Союзу, на ім'я по батькові [2, 619]. Напр.: Олена Іванівна, Іван Петрович, Петро Григорович («Розхитана земля»); Микола Васильович, Федір Митрофанович, Глаша Петрівна, Анна Василівна («За бруствером – світанок»).

У літературно-художній антропонімії прози В.Ладижця ми зафіксували окремі національно значущі ЛХА, що засвідчують денационалізацію їх денотатів. Це, як правило, двокомпонентні ЛХА, в яких прізвище зі слов'янською (українською) етимологією сполучається з угорськими іменами, причому автор завжди знаходить за можливе зробити ремарки щодо українських коренів відповідних денотатів персонажів. Так, епізодичний персонаж роману «Перехрестя» Іштван Буцо щиро признається, що, незважаючи на українське (русинське) походження, «уже мій дід не знав жодного слова порусинськи». Пор.: «Йошка Боднар, селянин з Хартобадської пусті. Трохи руснак: батько у Карпатах родився» («Перехрестя»).

У літературно-художній антропонімії В.Ладижця убогим є і реєстр соціально значущих ЛХА. Нами виявлено лише два оніми, що покликані вказувати на соціальний статус персонажів-денотатів. Прагнучи відтворити абсолютну законспірованість угорської школи шпигунів та пануючий тут дух авторитаризму, В.Ладижець послідовно називає командира цієї школи авторським ЛХА ВІН, який у тексті роману «Перехрестя» завжди пишеться великими літерами. Пор.: «ВІН холодним подихом сковує потилицю»; «Служник провів тридцять другого прямо до НЬОГО». Цікаво, що Гейза Нодь, потрапивши у школу шпигунів також втрачає право називатися на ім'я та прізвище, йому присво-

юють номер тридцять два, однак цей номер, судячи з авторського правопису, трактується як загальна назва.

На величезний масив тексту романів В.Ладижця «Перехрестя», «Розхитана земля», «За бруствером – світанок» нами виявлено лише три інформаційно-оцінних ЛХА. Так, у романі «Розхитана земля» письменник робить спробу навантажити ЛХА-прізвище Толваї, яким пишеться угорський офіцер, вичерпною характеристичністю завдяки відновленню доонімного значення угорського апелювання толваї. Пор.: Далекі підеш наша армія, коли будуть її постачати отакі хвальки, та ще й з таким прізвищем – Толваї. Щоправда, значення апелювання толваї, подане письменником, цілком не узгоджується із значенням угорського агентства *tolvaj* «злодій», яке подає проф. П.М.Лизанець [6, 710].

У романі «Перехрестя» декларативною потенційною характеристичністю виділяється ЛХА Расстрелін, яким автор називає одного з радянських прикордонників. ЛХА Расстрелін через пряму асоціацію з російським апелюванням расстрелять наводить жах на порушників радянського кордону: «Паночку, паночку, не треба расстрелін, не треба. У мене дрібні діти, у мене кобилу до армії забрали. Була і ту забрали. Я вмію...»

До числа інформаційно-оцінних ЛХА можна, очевидно, зарахувати і прізвище Воробок, яким у романі «За бруствером – світанок» названо боязливого, полохливого, мов горобець, селянина Павла Воробка. Пор.: воробок «горобець; невеликого росту, худий чоловік» [4, 41].

У тексті романів «Перехрестя» та «Розхитана земля» В.Ладижець вживає кілька ЛХА-хронімів. У ролі власних назв персонажів вживаються реальні антропоніми реальних осіб, як правило, політичних діячів. Пор.: Тіссо, Глінка (керівники фашистської Словацької Республіки), Бенеш, Масарик. Прикметно, що у тексті роману «Перехрестя» хронім Волошин (о.Августин Волошин) характеризується високою частотою вживання, однак тут він постійно фігурує з агентами піп, вуйко, нянько, що слугує джерелом негативної оцінності. У цьому творі В.Ладижець робить не дуже вдалу спробу дати ідеологічно вмотивовану оцінку денотату, пов'язавши ЛХА-хронім Хорті з апелюванням хорт: «Регент Хорті збирається у великий похід. Варто Гітлеру кивнути пальцем, як той пес кинеється з підворотні». Пов'язуючи ЛХА Хорті з апелюванням хорт, В.Ладижець повторює непривабливий прийом ідеологізації ЛХА, які так часто зустрічаються, наприклад, у літературно-художній антропонімії Остапа Вишні [1, 95].

Власне, цими нечисленними фактами і обмежуються вдалі та не зовсім вдалі спроби В.Ладижця використати виражальні можливості реальної української антропонімії для забезпечення інформаційно-оцінного потенціалу його ЛХА. У решті випадків, літературно-художній антропонімікон романів «Перехрестя», «Розхитана земля» та «За бруствером – світанок» нараховує більше 350 ЛХА та їх варіантів, письменник поставив перед

собою завдання створювати ЛХА не за традиційними для закарпатоукраїнської літературно-художньої антропонімії принципами реалізму, а на засадах методу соцреалізму. Щоб забезпечити виконання таких завдань, В.Ладижець використовує цілу низку прийомів. Так, наприклад, в романі «Перехрестя» автор робить спроби переосмислити вікові традиції українців Закарпаття у сфері функціонування імен: автор зауважує, що один з героїв звертався до свого дядька-комуніста лише на ім'я, чим відкидає установлені українські народні традиції та засвідчує, очевидно, появу нових, комуністичних: «Для Василя вуйко був завжди тільки Симком, навіть тепер, коли той посивів. Вуйко сам казав так його називати».

Соцреалістичне спрямування літературно-художнього антропонімікону В.Ладижця проявляється у тому, що письменник розглядає ЛХА лише як засіб номінації персонажів. Для В.Ладижця не суттєвим є розкриття характерів, переживань, психології персонажів-денотатів, а основне завдання, судячи з аналізу літературно-художньої антропонімії досліджуваного письменника, є показати безлику революційну масу, тобто письменник показує революційний потік народних мас, а не об'єднання персонажів-індивідумів. Цю нашу тезу можуть переконливо засвідчити проведені нами статистичні підрахунки. За нашими підрахунками, у тексті романів «Перехрестя», «Розхитана земля» та «За бруствером – світанок», що налічують 680 сторінок тексту, вживається лише 21 емоційно-оцінний та 3 інформаційно-характеристичних, а решта, – близько 320 ЛХА та їх варіантів, позбавлених ширших стилістичних можливостей, вони, окрім суто номінативної функції, можуть побіжно ще й вказувати на національне чи класове походження персонажів-денотатів.

Літературно-художня антропонімія виступає найулюбленишим засобом творення В.Ладижцем революційних народних мас. Автор устами одного з позитивних героїв роману «Перехрестя» проголошує такі гасла пролетарського інтернаціоналізму: «Тут, брат, історія така, що всіх своїх треба не по національності під червоний прапор збирати, а по класовому підходу». Під впливом так званого пролетарського інтернаціоналізму національне походження персонажа в прозі В.Ладижця стає несуттєвим. Пор.: «Цола – словак чи єврей, один бог знає, хто він» («Розхитана земля»). Інший персонаж-інтернаціоналіст уже в романі «Розхитана земля» захоплено виголошує: «Тепер нас цілий інтернаціонал!». Ілюзію саме такого «інтернаціоналу» створюють численні ЛХА, найрізноманітніші за структурою – імена, прізвища, імена по батькові, – якими іменуються персонажі різні за походженням: українці, угорці, росіяни, євреї, німці, казахи, поляк, циган, нанаєць. Напр.: українці – Андрій, Гриць, Тимко, Степан Бочкай, Василь Корбут, Петро Волощук, Петро Кришталінець, Андрій Галайда, Іван Галайда Антін Юрак, Федір Петрушко, Юра Ріжко, Юліна Корбут («Перехрестя»); Стефан Колондій, Зіновій Теренко, Микола Клинок Петро Підпригора, Іван Барта («Розхитана земля»); Тиміш, Марко, Мефодій, Йолана, Филімон, Сурмай,

Гуцуляк, Петро Кухаренко, Йосип Гаджега («За бруствером – світанок»); угорці – Берталон, Іштван, Лайош, Полі, Тібор, Ірма, Гізела, ординарець Йожка, Балінт, Ровжі Герц, Гейза Нодь, полковник Маттефі, годнодь Толваї, Арназі («Перехрестя»); Форкош, барон Унгер, Нодьфеллер, Вільмош Горзо, Іштван Уйвасі, Імре Калаї, Пал Телекі, Адам Круді («Розхитана земля»); Лоці Шомоді Міклош Качмар Янош Мезеї, Янош Гіді, Бонді Керестеші, Томаш Барчі, Ференц Гйоргоні («За бруствером – світанок»); росіяни – Машин, майор Дехтерев, Іван Митрьохін («Перехрестя»); Леночка, капітан Метляєв, Григор'єв («Розхитана земля»); Веселов, Детков, Крилов, Кандакін, Артемов («За бруствером – світанок»); євреї – Хаїм Гензлер, Рува, Цола, Берко («Перехрестя»); Мойша Феєр («За бруствером – світанок»); німці – Отто Анденберг («Розхитана земля»); фон Брункер, Отто Барвай, Штерман («За бруствером – світанок»); казахи Алієв («Перехрестя»); Майрам Дулумбаєва, Юль, Юсуп, Абдулай («За бруствером – світанок»); поляк – Юзеф Зелінський («Перехрестя»); циган Антал («Перехрестя»). Цікаво, що у створених В.Ладижцем народних інтернаціональних масах, що діють на теренах сучасного Закарпаття, знайшлося місце навіть представникові такого нечисельного північного народу, як нанаїці: у романі «За бруствером – світанок» автор зображує епізодичного персонажа на ім'я Артем, проте згодом В.Ладижець зауважує, що насправді це «нанаєць Артм, якого звали Артемом». Прикметно, проте О.В.Суперанська у «Справочник-ке личных имен народов РСФСР» серед нанаїських імен Артма не відзначає [5, 290].

Прикметною рисою літературно-художнього антропонімікону прози В. Ладижця, яка засвідчує її належність до соцреалістичного методу, є наявність ідеологічних ЛХА. До числа ідеологічних ЛХА слід зарахувати онім Лайчук, яким у романі «Перехрестя» В.Ладижець називає «буржуазного націоналіста, активіста антинародного режиму попа Волошина», який не гребує навіть грабунками та розбоєм. Очевидно, за задумом автора, цілком негативна енциклопедична характеристика персонажа має підсилитися зневажливою конотацією ЛХА Лайчук, що виникає в результаті асоціації цього онома з апелятивом лайка. Ідеологічними ЛХА можна, очевидно, кваліфікувати й ЛХА-прізвисько чи ЛХА-псевдо Чорний Сотник, яким у романі «Розхитана земля» іменується командир бандерівського загону. Перший компонент ЛХА – Чорний покликаний вказувати на ті звірства, чорні справи, що їх у романі чинять бандерівці, та давати ідеологічно вмотивовану оцінку денотату-персонажу.

Виразну ідеологічну мотивацію мають зафіксовані нами випадки деонімізації власних особових назв одіозних історичних осіб, які у прозових текстах В.Ладижця вживаються у формі множини. Пор.: «Давно угорський посол Стояї шушукається у Берліні з ріббентропами, герінгами і з самим Гітлером» («Перехрестя»). Зневажливу оцінність, мотивовану ідеологічними чинниками, має й перифраз Антонески «румунські вояки фашистського режи-

му Антонеску», що постав на ґрунті деонімізації реальної власної особової назви історичної особи. Пор.: «Антонески підбирають ранених» («Розхита на земля»).

Як бачимо, літературно-художня антропонімія прози В.Ладижця творилася за принципами соцреалізму. Письменник, відійшовши від традицій закарпатоукраїнської школи антропонімічного реалізму, підпорядковує літературно-художню антро-

понімію для пропаганди не лише естетичних принципів соцреалізму, а й ідеологічних догм так званого наукового комунізму. Вживання більше трьох сотень ЛХА, що не виконують помітних стилістичних функцій, стало ефективним мовним засобом творення колориту так званих революційних мас. Використання В.Ладижцем низки ідеологічних ЛХА також засвідчує належність його літературно-художньої антропонімії до соцреалістичного методу.

Література

1. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії / Л.Белей. – Ужгород, 1995. – 120 с.
2. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 619–620.
3. Ладижець Володимир Іванович // Український Радянський Енциклопедичний словник: У 3 т. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1967. – Т. 2. – С. 287.
4. Сабадош І. Словник говірки села Сокирниця Хустського району. / І. Сабадош. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
5. Справочник личных имен народов РСФСР / Под. ред. А. В. Суперанской. – Москва: Русский язык, 1989. – С. 290.
6. Угорсько-український словник / За ред. П. М. Лизанця. – Ужгород: ІВА, 2001. – 800 с.
7. Чучка П. П. Традиційні імена закарпатських українців / П. Чучка // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 10. – Житомир, 2003. – С. 704.

Ольга Чижмар

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ АНТРОПНИМИКОН ПРОЗЫ В. ЛАДЫЖЦА

Аннотация. В статье анализируется литературно-художественный антропонимикон прозаических произведений В. Ладыжца. Прослеживается использование писателем идеологических ЛХА и наличие создания онимов по принципу соцреализма.

Ключевые слова: антропонимикон, метод соцреализма, идеологические ЛХА, мотивация.

Olha Chyzhmar

LITERARY AND ARTISTIC ANTHROPONIMIKON OF PROSE OF V. LADYZHETS

Resume. The author of the article has analysed the literary-artistic anthroponymy of the prose by V.Ladyzhets. The article illustrates the usage of the ideological LAA by the writer and the creating of onyms within the method of socialist realism.

Key words: anthroponymy, method of socialist realism, ideological LAA, motivation.

Чижмар Ольга Михайлівна – провідний спеціаліст, ст. викладач кафедри української літератури УжНУ.